

УДК 339.924

Макроекономічні питання економічної безпеки України

Левчук О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Коваленко В.А.

старший науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Статтю присвячено актуальним питанням реформації національних економічних інтересів України в умовах глобалізації. Досліджено рівні наукової категорії «економічна безпека» та їх особливості в умовах економічної кризи, політичного протистояння та збройної агресії. Визначено основні загрози економічній безпеці держави на макроекономічному рівні. Узагальнено та уточнено напрями захисту національних економічних інтересів за умов мінімізації втрат ресурсів і часу.

Ключові слова: економічна безпека, макроекономічний рівень, реформа, глобалізація, суверенітет, транскордонне співробітництво.

Левчук О.В., Коваленко В.А. МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена актуальным вопросам реформации национальных экономических интересов Украины в условиях глобализации. Исследованы уровни научной категории «экономическая безопасность» и их особенности в условиях экономического кризиса, политического противостояния и вооруженной агрессии. Определены основные угрозы экономической безопасности государства на макроэкономическом уровне. Обобщены и уточнены направления защиты национальных экономических интересов в условиях минимизации потерь ресурсов и времени.

Ключевые слова: экономическая безопасность, макроэкономический уровень, реформа, глобализация, суверенитет, трансграничное сотрудничество.

Levchuk O.V., Kovalenko V.A. MACROECONOMIC ISSUES OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to topical issues of reformation of the national economic interests of Ukraine in the context of globalization. In particular, when investigating the scientific category of "economic security" and their peculiarities in times of economic crisis, political opposition and armed aggression. The main threat to the economic security of the state at the macroeconomic level. Overview and specified areas to protect national economic interests under conditions minimizing the loss of resources and time.

Keywords: economic security, macroeconomic level, reform, globalization, sovereignty, cross-border cooperation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність детального наукового аналізу економічних наслідків активної участі України у світогосподарських та євроінтеграційних процесах зумовлена тим, що наша країна успадкувала такий економічний потенціал, який в умовах ринкової економіки продукує загрози її економічній безпеці, тому на підставі узагальнення теоретичних засад, сучасних поглядів на вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на стан економічної безпеки країни вкрай важливим є формування теоретико-методологічних та практичних підходів до формування та запровадження на практиці системи економічної безпеки України в умовах глобальних викликів.

Якість функціонування господарства України залежить від рівня розвитку її макроекономічної та мікроекономічної систем. Механізм забезпечення економічної безпеки України ускладнюється поєднанням внутрішніх (труднощі перехідного періоду) та зовнішніх (протиріччя процесу глобалізації) проблем. Отже, питання економічної безпеки є одним із найактуальніших, адже саме економічна безпека впливає на стан функціонування економіки держави, в якому настає порядок рівноваги у визначених організаційно-правових нормах на засадах суспільного життя. А це, насамперед, передбачає забезпечення макро- та мікрорівня економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань економічної безпеки на

макроекономічному рівні, умов їх підтримки і забезпечення, можливостями ефективної інтеграції України в умовах трансформаційних перетворень присвячено праці провідних науковців: В.Д. Базилевича та К.С. Базилевич, В.М. Геєця, П.В. Круша, А.Ф. Мельника, В.І. Мунтіяна, Ю.В. Макогона та ін. Серед зарубіжних науковців слід відзначити В. Агєва, Л. Абалкіна, І. Богданова, А. Богомолова, Ю.Б. Іванова, П.Т. Бурдукова, Д.В. Шахова, С.Ю. Глазьєва, О.І. Субетто та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеним питанням є забезпечення належного стану економічної безпеки як умови економічного зростання держави, починаючи з макрорівня.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити умови підвищення рівня економічної безпеки в державі як базису економічного зростання. Обґрунтувати поняття економічної безпеки, її структуру, необхідність створення недержавних служб економічної безпеки та їх функцій. Об'єкт дослідження – умови економічної безпеки в Україні. Аналізувалися відносини, що мають місце під час формування та функціонування економічної безпеки як умови економічного зростання.

Практичне значення полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження недержавних служб або агенцій економічної безпеки. Запропоновано перелік їх видів діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічну безпеку можна визначити як здатність та можливість для економіки країни розвиватися в умовах конфліктів, невизначеності, ризиків стосовно умов існу-

ючої дійсності. Із точки зору класифікації на зовнішні та внутрішні фактори необхідний рівень економічної безпеки України можуть забезпечити тільки внутрішні системні фактори, що формують її цілісність і гнучкість до змін.

Одним із важливих питань проблем забезпечення економічної безпеки України є розуміння ієрархічної структури її зовнішніх та внутрішніх складників (рис. 1). Існують досить різноманітні підходи до визначення даної структури, нами обрана найбільш актуальна [3, с. 16].

Однією з головних компонент внутрішньої економічної безпеки України, на нашу думку, є саме економічна безпека підприємства, організації, установи, яка охоплює мікрорівень економічної безпеки держави та є фундаментом формування економічної безпеки держави загалом.

Що стосується регіональної економічної безпеки, то нині недостатньо уваги приділено особливості транскордонного співробітництва як елемента регіональної економічної безпеки. У роботі С.В. Науменка [2, с. 3] зазначено, що економічна безпека регіону є складною поліструктурною категорією, що характеризує рівень захищеності від потенційних загроз, незалежність і здатність до саморозвитку всіх галузей господарського комплексу, соціальної сфери, а також його зв'язок з особливостями регіонального розвитку. У контексті транскордонного співробітництва кожен із складників економічної безпеки набуває специфічного значення, оскільки рівень безпеки впливає на інтенсивність ділових відносин між прикор-

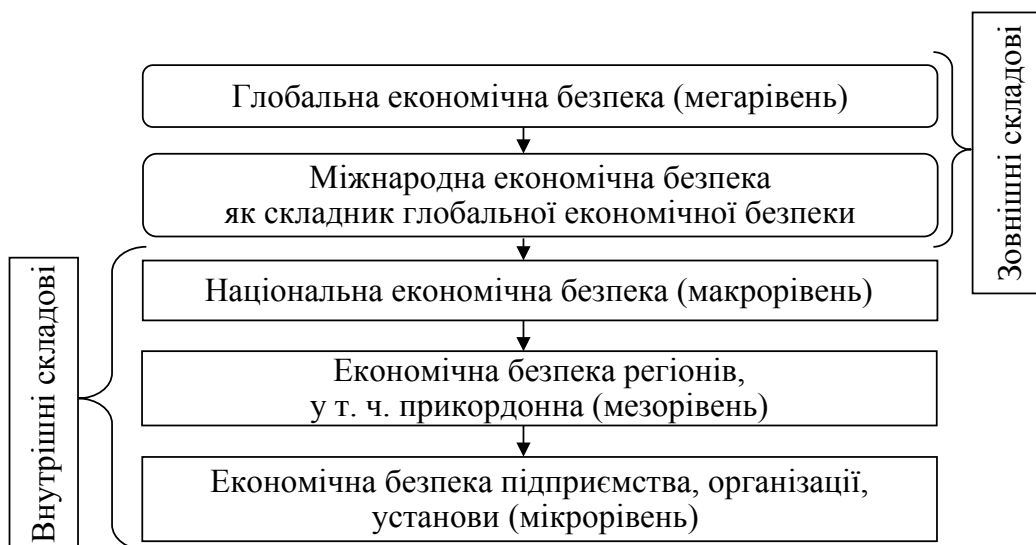

Рис. 1. Ієрархія внутрішніх і зовнішніх складових економічної безпеки України

донними територіями. На цьому рівні (мезорівні) можуть вирішуватися проблеми взаємодії регіонів у рамках єдиної економічної системи, співробітництва із суб'єктами іноземних держав, лобювання інтересів на рівні держави.

Національна економічна безпека держави (макрорівень) – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [1, с. 282].

Глобальна економічна безпека – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення сталого світового економічного розвитку, метою якого є досягнення максимальної безпеки та високого рівня життя для кожної особистості незалежно від нації або національності за умови збереження світу для майбутніх поколінь [5].

Загальний стан економічної безпеки України на макрорівні в умовах глобалізації є, по-перше, інтегрованим макроекономічним показником соціально-економічного розвитку країни; по-друге, основою для розробки стратегічної державної політики і конкретних

заходів її реалізації і, по-третє, вирішальною умовою узгодження та реалізації всієї системи економічних інтересів країни, зберігання цілісності держави, що й забезпечать її економічну незалежність. Без забезпечення економічної безпеки неможливо вирішити жодного завдання як у внутрідержавному, так і у зовнішньополітичному плані.

Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України на сучасному етапі, зумовили визначення внутрішніх загроз для економічної безпеки України на макрорівні як таких, що набагато перевищують небезпеку зовнішніх (окрім загострення конфлікту з Російською Федерацією) і можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені.

Економічна безпека України на макрорівні знаходиться на межі критичного рівня, що свідчить про нагальну потребу у дослідженні актуальних проблем економічної безпеки та розробці низки пропозицій щодо поліпшення стану даного показника. На рис. 2 відображено динаміку стану економічної безпеки України та її складників на макрорівні.

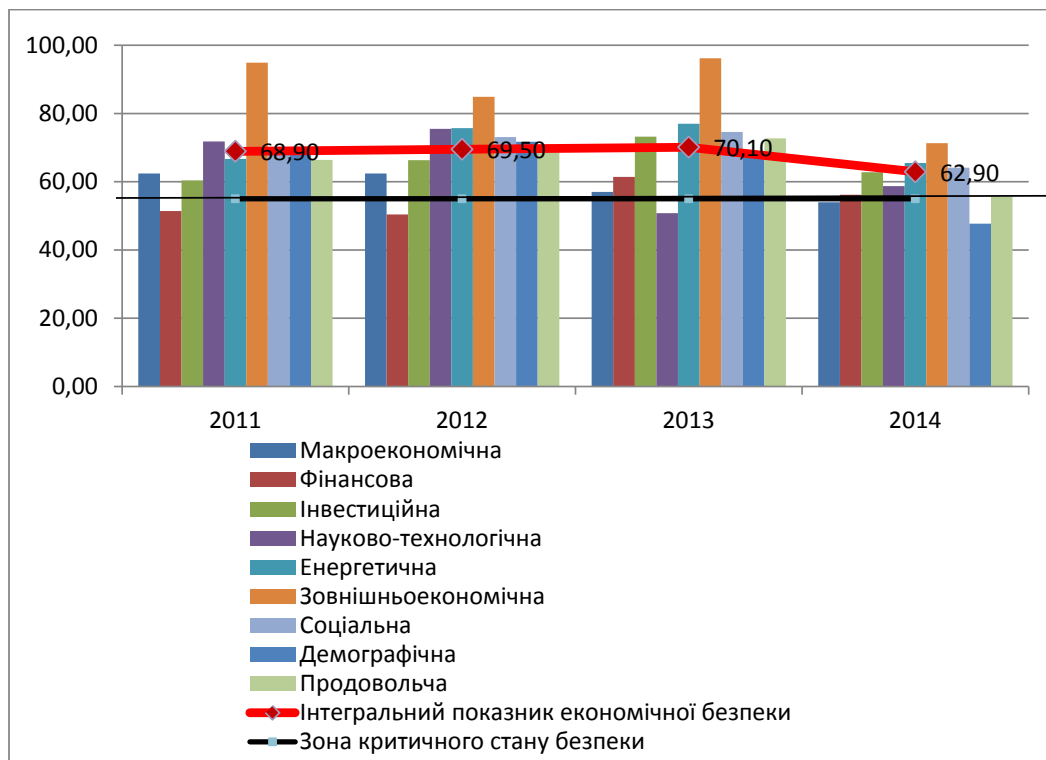

Рис. 2. Динаміка стану економічної безпеки України та її складників за період 2011–2014 рр., %

Як видно з даних рис. 2, складники економічної безпеки України за досліджуваний період балансують на межі зони критичного стану безпеки, у 2014 році деякі показники навіть були нижче зазначеної зони, що вплинуло на загальний інтегральний показник економічної безпеки і свідчить про поступовий занепад економіки та країни в цілому.

Сьогодні економіка України характеризується надзвичайно високою дезорганізацією, технологічною відсталістю і заполітизованістю. Спостерігається значне втручання держави в економіку, великий тиск із боку влади на суб'єктів господарювання, масштабна керованість економічними процесами. Крім того, значний вплив на економіку держави чинить загострення воєнної ситуації на сході. Вкрай низьким залишається приток іноземних інвестицій, що істотно підриває всебічний розвиток економіки нашої держави, спричиняючи при цьому зростання рівня інфляції в країні. Погіршення інвестиційного клімату обумовлено нестабільною політичною ситуацією всередині держави. «Гроші полюбляють тишу», якої немає в політичній сфері в Україні.

Визначення актуальних проблем економічної безпеки на макrorівні треба здійснювати, на нашу думку, із визначення загроз економічній безпеці, що являють собою сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, які створюють небезпеку для реалізації національних інтересів в економічній сфері [4]. Загрози економічній безпеці можна умовно поділити на зовнішні та внутрішні, які мають об'єктивні і суб'єктивні причини.

Загальний вплив на економічну безпеку України, на нашу думку, мають такі внутрішні загрози:

- незавершеність економічних реформ;
- деіндустріалізація економіки України та відсутність ринкових інструментів;
- фактичне припинення інноваційної діяльності;
- втрата інтелектуального, наукового, технологічного та промислового потенціалу держави (країна не дбає про розвиток НТП, а також недооцінює важливість інтелектуальних кадрів, що спричинює «відтік мізків» за кордон);
- різке скорочення інвестицій в реальний сектор економіки (Україна стала інвестиційно непривабливою);
- нерівномірність регіонального розвитку (найбільш це помітно в прикордонних регіонах, які знаходяться в українському економічному стані);

– закріплення сировинної спеціалізації країни у світовому поділі праці (валову частину експорту становить сировина);

– рівень тінізації економіки (тінізація економіки спричинена передусім податковим тиском та корупційними схемами в державі, а також невірним вибором важелів регулювання економіки).

Поява даних загроз багато в чому зумовлена тим, що економічні реформи, розпочаті з набуттям Україною незалежності, не призвели до утворення сучасної ринкової економіки, внаслідок цього не виник і не функціонує мотиваційний механізм щодо підвищення продуктивності праці, зростання ефективності виробництва, впровадження інновацій. Тому саме 2014 р. виявився кризовим та переломним.

Аналіз загроз економічній безпеці потребує виділення джерел загроз, їх ідентифікації, класифікації, прогнозування і т. п. Під джерелами загроз зазвичай розуміються умови та фактори, що приховують у собі деструктивну природу, негативні властивості, недружні наміри [6].

В економічній безпеці на макrorівні до джерел загроз (внутрішніх) в Україні можна віднести:

- втрату економічної самостійності країни і перетворення в сировинний придаток розвинутих країн;
- спад виробництва в реальному секторі економіки;
- відтік із країни вільноконвертованої валюти, ріст зовнішньої заборгованості, нестачу валютних резервів;
- закріплення технічної та технологічної відсталості країни;
- зростання залежності державних фінансів від зовнішніх ринків капіталу;
- кризовий стан паливно-енергетичного комплексу;
- зростання рівня тіньової економіки;
- відсутність фінансових можливостей для структурної перебудови економіки.

Основні зовнішні загрози економічній безпеці на макrorівні пов'язані з тим, що процес відкриття економічних кордонів для іноземних товарів і капіталу не був пов'язаний із захистом і розвитком внутрішнього виробництва. Це відбувалося в умовах системної економічної кризи, що призвело до деградації внутрішнього промислового виробництва, промислового та технологічного потенціалу, залежності кінцевого споживання від іноземних виробників, росту зовнішнього боргу і т. д.

В узагальненому виді основні внутрішні та зовнішні загрози зведені в табл. 1.

Причини, що обумовили виникнення загроз і джерел економічної безпеці України на макрорівні, зумовлені не тільки минулим розвитком економіки України, але й значною мірою невдалими реформами, проведеними після набуття країною незалежності, які не призвели до утворення стійких класичних ринкових відносин, унаслідок чого не створились стимули та мотиви у господарюючих суб'єктів до роботи в легальному секторі економіки. Як результат – умонтування тіньової економіки в усі ланки суспільного виробництва і загроза економічній безпеці країни.

До основних із них можна віднести:

– відсутність реально досяжних цілей і чітко поставлених завдань у концепції, стратегії та програмах соціально-економічного розвитку країни;

- неефективну систему державного регулювання економіки;
 - безсистемність, суперечливість юридичного забезпечення функціонування економіки;
 - руйнування системи відтворювального потенціалу в базових галузях економіки;
 - неефективну податкову систему;
 - панування в економіці недобросовісної конкуренції;
 - постійний високий рівень інфляції (реальний, а не номінальний);
 - фактичне припинення НДДКР та інноваційної діяльності;
 - низький рівень інвестиційної активності.
- Таким чином, основними проблемами економічної безпеки України на макрорівні в умовах глобалізації, на нашу думку, є:
- занепад виробництва практично в усіх галузях обробної промисловості, найбільш це помітно у машинобудуванні;

Таблиця 1

Система основних загроз економічній безпеці України на макрорівні

Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
Залежність від імпорту стратегічних товарів (газ, нафта)	Низька інвестиційна активність
Залежність від імпорту практично всіх товарів кінцевого споживання (крім продовольчих)	Триваючий спад виробництва в машинобудуванні та високотехнологічних галузях
Сировинна спеціалізація експорту (сировина, напівфабрикати)	Високий знос та технологічна відсталість основного капіталу
Високий рівень зовнішнього боргу	Перетікання капіталу в нематеріальну сферу
Дискримінаційні бар'єри іноземних держав до українських товарів	Зростання матеріало- й енергоємності продукції
Агресивна політика іноземних компаній для монополізації українського ринку	Деформована структура економіки
Негативне сальдо зовнішньоекономічної діяльності	Перетікання капіталу в нематеріальну сферу
Скупка за безцінь українських виробничих активів із метою подальшого їхнього закриття	Практична відсутність інноваційної діяльності
Відтік за кордон інтелектуальних, трудових і капітальних ресурсів	Низька конкурентоспроможність продукції
Відсутність фінансової, організаційної, інформаційної підтримки експорту українських товарів	Практичне припинення НДДКР
Втрата традиційних ринків збуту	Зростання безробіття
Відмінність цілей іноземних інвесторів від цілей економічного розвитку України	Суперечливість, нестабільність, неадекватність нормативно-правової бази
Відсутність фінансової, організаційної, інформаційної підтримки експорту українських товарів	Ріст рівня тінізації економіки
Відмінність цілей іноземних інвесторів від цілей економічного розвитку України	Невірний напрям економічних реформ
Надлишкова лібералізація економіки України для іноземних товарів	
Геополітичний конфлікт із Російською Федерацією	

– загальний економічний спад, що спричинив закриття підприємств, незавантаження виробничих потужностей, руйнування технологічних ланцюжків, структурну деградацію, технологічний регрес;

– структурна трансформація економіки убік галузей більш низьких технологічних укладів (продовольчих);

– зменшення обсягів інвестицій у реальний сектор економіки до нижніх граничних меж, при цьому фактично відсутні всі джерела інвестицій, таких як: кредитно-фінансова система, держава, фондовий ринок, прямі іноземні інвестиції;

– руйнування наукового потенціалу, припинення НДДКР та інноваційної діяльності, що призвели до низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції порівняно з імпортованими аналогами;

– орієнтація економіки країни на експорт, і тільки на його сировинний сегмент, що викликає його сильну залежність від кон'юнктури зовнішнього ринку, при цьому не враховується екологічна безпека України;

– занепад фінансової політики, як результат – ріст дефіциту бюджету і державного боргу, збільшення рівня тіньового сектору економіки, значне місце іноземної валюти в наявному обороті тощо (практично всі показники перевищили граничні значення), що в підсумку призводить економіку до боргової спіралі;

– зростання майнового розшарування в суспільстві;

– зростання рівня безробіття, декваліфікація робочої сили, зниження рівня життя населення, ріст навантаження на зайнятих (ріст пенсіонерів, пільговиків);

– збільшення частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, що дає підживлення кримінальній економіці;

– посилення диференціації в соціально-економічному розвитку регіонів;

– поява окупованих територій, так званих «ЛНР» та «ДНР» та виникнення на їх тлі тероризму та злочинних угруповань.

Вищезгадані проблемні питання в різному ступені впливають на економічну безпеку України, що негативно відбивається на всі складники економічної безпеки та створюють критичні загрози подальшому розвитку країни. Ми дотримуємося думки, що на всі зазначені проблеми економічної безпеки має значний вплив один показник – тіньова економіка, тобто зростання тіньового сектору, який охопив усі сфери суспільного виробництва: відносини власності, виробництва, розподілу, обміну і споживання виробленого продукту; сферу державного управління; фінансову та банківську діяльність.

Висновки з цього дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що розвиток тіньової економіки призвів до такої не існуючої раніше проблеми, як критична загроза економічній безпеці України на макrorівні. Подальший розвиток економіки України вже не можливий без обліку впливу тіньової економіки, тому що вона впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Усвідомлення та врахування тіньової економіки як основної загрози економічній безпеці України дасть змогу застосовувати більш ефективну національну економічну політику та впровадити нові реформи у галузі економіки та національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наконечна Н.В. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки України / Н.В. Наконечна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 281–287.
2. Науменко С.В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. економ. Наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С.В. Науменко. – К., 2007. – 20 с.
3. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека : [навч. посіб.] / А.І. Сухоруков, С.З. Мошенський, О.М. Петрук ; за ред. д.е.н., проф. А.І. Сухорукова. – Житомир : Рута, 2010. – 384 с.
4. Томарева В.В. Параметри та шляхи забезпечення інвестиційної безпеки національної економіки на регіональному рівні / В.В. Томарева // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2011. – № 3. – С. 253–257.
5. Фоміна М.В., Мішина І.Г. Глобальна економічна безпека: сутність і тенденції / М.В. Фоміна, І.Г. Мішина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.donduet.edu.ua/zbirnik-naukovikh-prats-torgivlya-i-rinok-ukrajini.html>.
6. Юрків Н. Галузево-секторальний вимір конкурентоспроможності та економічної безпеки держави: досвід України / Н. Юрків // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – С. 59–61.